

RASKORACI I DOSEZI GUČETIĆEVE POLITIČKE FILOZOFIJE

MARINKO ŠIŠAK

(Zagreb)

UDK 101 (457.13) »501«
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. XI. 1992.

Politička filozofija Nikole Vitova Gučetića (1549-1610) ili, bolje rečeno, politički svjetonazor sadržan je u nekoliko djela koja obimom zauzimaju velik dio njegova u nas još nedovoljno poznata opusa¹.

Pitanjima vladanja, uređenja država i problemima teorije i prakse politike ovaj dubrovački pisac pridavao je izuzetnu pažnju. Razloga takvu opredjeljenju ima više. Jedan od njih proizlazi iz karaktera političkog ustrojstva i specifičnog položaja Dubrovačke Republike u kojoj je i Gučetić obnašao značajne funkcije. Uz ostalo, bio je nekoliko puta biran za kneza². Gučetić je pozitivne značajke uređenja Dubrovnik htio istaknuti, ali zacijelo i korigirati negativne primjere i pojedine principe. Zatim, politička praksa njegova doba, perturbacije, bune, ratovi, nagonila je mnoge autore da se bave pitanjima političkog uređenja i davanjem recepata za pravilno postupanje u vođenju državnih zajednica. Osim nekoliko utopija nastalih u tom stoljeću (Morusova, Campanellina, Petrićeva - da spomenemo samo najpoznatije), pitanjima političkog ustrojstva bavili su se mnogi drugi znanstvenici pa i umjetnici.

Još jedan od razloga Gučetićevo bavljenju političkom filozofijom nalazi se u aktualnim sukobljavanjima reformizma i protureformizma, aristotelizma i

¹ U tu kategoriju, osim kapitalnog djela »Dello Stato delle Republiche« (objavljenog u Veneciji u tiskari Alda Manuzia 1591), spadaju i »Governo della Famiglia« (isti izdavač 1589), »Apologia dell Honor Civile« i »Avertimenti Civili per lo governo delli Stati«. Ova posljednja dva spisa tiskana su u knjizi »Dello Stato...«. Jedan od proučavatelja Gučetićeve opusa, Šime Ljubić, spominje da je Gučetić napisao jedno pravno djelo koje je ostalo neizdato, ali ga je unatoč tomu, »skup uvaženih napuljskih pravnika proglasio vrlo učenim« (Š. Ljubić, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Beč, 1856, str. 168).

² Kronološki pregled svih važnijih Gučetićevih dužnosti u Dubrovačkoj Republici daje Lj. Šifler-Premec, Nikola Gučetić, Zagreb, 1977, str. 109-110.

platonizma, srednjovjekovlja i renesanse, što je jedna od osnovnih značajki šenaestog stoljeća, u kojem su koegzistirale gotovo sve političke teorije. Bje-lodano je da je Gučetić u tim odmjervanjima želio sudjelovati, osobito nasuprot reformizmu koji je nalazio odjeka i u samom Dubrovniku (posebno u dominikanskom samostanu, gdje je morao uredovati papin izaslanik Serafin Razzi koji je, prema svjedočenjima kroničara, uspješno riješio nesuglasice među svećenicima i uspostavio red).

Time dakako nisu iscrpljeni i pobrojani svi motivi i razlozi. Temeljno pitanje koje nas ovdje zanima, a na koje se ne može jednoznačno odgovoriti jest: zbog čega je Gučetić pri samom koncu 16. stoljeća odlučio prepričati, primjerima dopuniti i objasniti Aristotelovu »Politiku«.

Aristotel je bio svakako stožerni mislilac kasnog srednjovjekovlja. Njegova djela bila su široko poznata iz različitih tumačenja i interpretatora (poglavito Averroesa i Tome Akvinskog), postojali su različiti prijevodi (»Politika« je pre-vedena na latinski već oko 1260. godine, a u to doba bili su prevedeni i ostali Aristotelovi spisi). Isto tako objavljavani su i originalni rukopisi, a i niz političkih pisaca bavio se Aristotelovom praktičnom filozofijom ili interpretacijom nje-govog glavnog političkog djela (npr. Jean Bodin u »De la Republique« ob- javljenoj 1586. koju je Gučetić čitao, pa je i citira).

Sve su te činjenice Gučetiću bile znane. Postojalo je dakle mnoštvo razloga da se izbjegne tako zahtjevan zadatak i da se ne stvori djelo koje je opsegom vi- šestruko nadmašilo izvornik. Gučetićeve interpretacija Aristotelove »Politike«, »Dello Stato delle Republiche« obasiže naime više od četiristo stranica³.

Ciljevi koji se nastoje postići nadilaze pak puke prosvjetiteljske motive ili skribomansko osmišljavanje dokolice⁴.

Relevancija Gučetićeve političkog mišljenja može se promatrati u najmanje tri aspekta ili konteksta: prvo u usklađivanju grčke i srednjovjekovne političke misli, drugo u korespondenciji s biti političkog fenomena, i treće u kontekstu- aliziranju u protureformaciju ili druge suvremene političke teorije.

Gučetić nastoji reafirmirati izvornu Aristotelovu misao, ali isto tako po- vezati je s modernim trendovima, pored ostalih i s neoplatonizmom. Isto tako, nije mu nimalo nevažan zadatak pokazati bitnu povezanost kršćanskog po- litičkog svjetonazora i antičkog mislioca, pokušavajući ga osloboditi skolast- ičkih instrumentalizacija kojima je bio podvrgnut, a i istaknuti pozitivne

³ Gučetić djelo po uzoru na Platona i neke suvremene autore (Girolama Vidu npr.) piše u dijaloškoj formi. Razgovor o svakom od poglavlja »Politike« traje jedan dan, odnosno ukupno osam dana. Za sugovornika je autor izabrao dubrovačkog pjesnika, svog suvremenika Dinka Ranjinu.

⁴ O okolnostima i načinu na koji je stvarao svoja djela i njihovoj recepciji u samom Dubrovniku govori S. Kastrapeli: Pitanje školovanja Nikole Vida Gučetića, Pedagoški rad, XVI, 7-8, Zagreb, 1962, str. 261-274.

značajke Dubrovačke Republike kao svojevrsne obnove antičkog polisa. Osnovni cilj ipak leži u obnavljanju antičkog principa konstitucije zajednice, jedinstva političkog i etičkog, *nomosa i ethosa*, kao vječnovažećeg principa istinskog političkog života.

Usustaviti i konzistentno provesti takvu množinu raznovrsnih, pa gotovo i oprečnih motiva, dakako da nije bilo u potpunosti moguće, pa su Gučetićeva odstupanja i nedosljednosti dosta česti. Tako se kod Gučetića na razini općih principa miješaju grčka kozmogonija (svijet i čovjeka su stvorili bogovi), s kršćanskim stavovima o državnim porecima koji imaju uzor u božanskom poretku ili kršćansko poimanje čovjeka kao *ens divinum* sa shvaćanjem čovjeka kao najsavršenije životinje ili Platonova »zemaljskog demona«.

U jednom smislenom poretku, gdje su zemaljske stvari podređene božanskoj volji i cilju, čovjek prema Gučetiću mora djelovati u skladu s umom, razumom, pravičnošću i s osloncem na iskustvo. Politika mora ostati vezana uz čudorednost, vladar mora voditi računa o moralnosti svojih postupaka, biti uzoran u vrlinama.

Iako je kod Gučetića prisutan i Platonov politički ideal, on se priklanja Aristotelovoj podjeli na dobra (istinska, pravedna) državna uređenja - kraljevstvo, aristokraciju i politeju - i odstupanja, izvrgnuća tih oblika u tiraniju, oligarhiju i demokraciju. On se ne opredjeljuje ni za jedno od uređenja kao najsavršenije, iako na različitim mjestima govori o različitim uređenjima kao najboljim, podešavajući principe konkretnim prilikama i situacijama.

Gučetić miješa Platonovu koncepciju države s Aristotelovim shvaćanjem. On razlaže stav da je država ili polis nastala iz obitelji⁵, ali na nizu mjesta zanemaruje različite principe funkcioniranja tih zajednica. Za antičkog filozofa obitelj (*oikos*) je uređena na despotskom principu (tri vrste odnosa gospodar - rob, muž - žena, otac - sin), a država (*politike koinonia*) na temelju jednakosti građana. Obitelj ili domaćinstvo opstoji na nejednakosti ili geometrijskoj jednakosti za razliku od države koja se zasniva na aritmetičkoj. O takvoj vrsti jednakosti odnosno pravednosti govori i Gučetić⁶, potvrđujući da je umjerenost (*sophrosyne*) ideal kojem treba težiti. Gučetić preferira one koji su po sredini (*hoi mesoi*), dakle one koji nisu samo pripadnici određene društvene skupine, podjednako udaljene od siromaštva i bogatstva, nego sredine koja simbolizira umjerenost. Jednakost dobara donosi republici najviše spokoja isto kao što i pravednost stoji po sredini. Ustroj polisa, koji je ujedno i društvo i država, najbolji je ako izbjegava krajnosti u bilo kojem smislu. Čak i prekomjernost u vrlinama šteti, isto kao i svaka druga krajnost. Krepost o kojoj on, po uzoru na

⁵ Aristotel, Politika 1252 b, 20

⁶ »Avertimenti civili...«, XVI.

Aristotela, govori također stoji po sredini, srednjosti između manjka i suviška, škrtosti i rasipnosti, straha i drskosti itd.⁷

Svrha je države dobro življenje, a »država je zajedništvo rodova i sela u savršenu i samodostatnu životu«⁸. Srednjost koja je za takvu zajednicu nužna osiguravaju zakoni. Gučetić biti, donošenju i održavanju zakona pridaje naglašeno značenje.

»Gradovi su uređeni na ovom svijetu tako da ljudi uživaju u njima dobar i istinski život kojim upravljaju dobri i pravedni građanski zakoni«⁹.

To je savršena prirodna zajednica koja objedinjuje i uređuje mnoštvo nesavršenih ljudi i oblika u život prema praktičnoj sreći. Sreća republike dolazi od sreće pojedinca, muža i žene, obitelji, zaseoka (naseobine) i grada. Bit države kao savršena i prirodna sustava leži u tome da je sastavljena od različitih elemenata, mnoštva, različitih ljudi koji obavljaju različite poslove. Ono što upravlja takvom zajednicom jesu zakoni doneseni prema najvećoj umnoj kreposti - mudrosti. Politika je vladanje prema zakonima. Takvu zajednicu od ostalih razlikuje *isonomia* - jednakost pred zakonima. Zakoni dakako ne mogu predvidjeti sve bezbrojne slučajeve, ali ih nadomješta u tome vladareva mudrost.

Očito je da Gučetić govori o grčkom poimanju vladara i zakona kao onih koji smjeraju umjerenosti i pravednosti i kroz koje progovara ono umno, dakle bitno, temeljno. Poredak uspostavljen na umnosti zakona, kao onom što omogućuje život u zajednici, trajan je i stabilan jer je proizišao iz uvida u bit i smisao dobra života zakona kao konstituensa političke zajednice i jer je lišen afekata, nerazboritosti, neumnosti¹⁰. »Zakoni su temelj slobode, izvor jednakosti, ne pokreću se prema afektima nekih, eliminiraju sve osjećaje«¹¹. Provođenje i poštivanje zakona eliminira nedostatke mnoštva kao što su promjenljivost, podložnost osjećajima, utjecajima, jednom riječju nesavršenost. Zakoni uzdižu nerazborito mnoštvo u »uman poredak zajednice«, smislen sustav državnog uređenja u kojem čovjek realizira svoju političku bit. Zadnja svrha i cilj čovjeka je sreća ili blaženstvo (*eudaimonia*). Stoga zakon vodi računa o

⁷ O biti Aristotelove praktične filozofije i etike v. D. Pejović: Aristotelova praktična filozofija i etika, predgovor Aristotelovoj Nikomahovoj etici, Zagreb, 1988, str. XXVII.-XXVIII; A. Pažanin: Filozofija i politika, Biblioteka Politička misao, Zagreb, 1973. (III. odjeljak).

⁸ Arist. Pol. 1280 b 35

⁹ Avertimenti civili... IV. Važnost koju Gučetić pridaje zakonu i zakonitosti vidljiva je i iz činjenice da u 37 fragmenata svojih »Upozorenja...« govori o zakonima.

¹⁰ Govoreći o zakonima Toma Akvinski nalazi da zakon (*lex*) ima etimološki dva značenja ili podrijetla: istodobno dolazi od riječi *legere* - čitati (Izidor u II. knjizi Etimologije), ali isto tako i *ligare* - vezati. Ili »zakon je pravilo i mjera djelovanja (*regula et mensura actuum*) koja potiče čovjeka na djelovanje ili ga od njega odvraća«. (Toma Akvinski: Izbor iz djela, II, Zagreb, 1990, str. 606)

¹¹ »Dello Stato...« str. 345

poretku koji je usmjeren blaženstvu. Bez zakona koji uređuju društvo čovjek bi bio jedna od najgorih i najbezobzirnijih životinja¹². U dilemi između povjeravanja uprave državama između savršenih ljudi i zakona Gučetić daje prednost ovim posljednjima.

O božanskom podrijetlu vladara i zakona Gučetić govori na više mjesta. »Najbolje su one republike u kojima Bog ili sinovi božji upravljaju, to jest gdje vladaju duše rasterećene strasti i prolaznih nemira«. Ili: »Magistrati su suci odjelitih stvari, vladari svojih magistrata, a Bog je vladara«¹³. Ali isto tako »podanici se nisu dužni pridržavati onog zakona svojeg vladara koji je izravno suprotiv božjem zakonu«. Bog je neograničeni gospodar svih vladara na svijetu¹⁴.

Da zakoni nisu od savršenog, nepogrešivog kršćanskog Boga, govori i to što Gučetić insistira na njihovoj nužnoj izmjeni. On raspravlja i o tome da težnje pravog zakonodavca (čija je bit pravednost) može narušiti vladar nepravednom uporabom. Zato je bolje imati izborne nego nasljedne vladare, isto kao što je bolje zadržati manje nedostatke u starim zakonima nego ih naprečac zamjenjivati novima. Zakoni isto tako moraju voditi računa o tradicionalnim narodnim običajima.

Reafirmacija antičkih i kršćanskih principa u ustrojstvu i vladanju državama (umjerenost, znanje, čudorednost, zakonitost) nije sve što treba za uspješno obnašanje vlasti. Tu je još iskustvo, lukavstvo, do određene mjere sila i pragmatičnost. U iznošenju konkretnih primjera, davanju naputaka, Gučetić pokazuje svu svoju erudiciju, bogato životno i političko iskustvo, ali iznad svega smisao za realnost i prosudbu stvarnih mjera i uvjeta pojedine zajednice (države). Proturječnost u pojedinim napucima nije dokaz nedomišljenosti i nekonzistentnosti Gučetićevih političkih promišljanja, nego izraz predmeta samog, dakle politike kao sinteze znanosti i iskustva, teorije i praktične akcije. U tim uputama kojima je dao i posebnu formu, posložio ih u kratke fragmente i pridodao »Dello Stato...« Gučetić se pokazuje istinskim realitom kome su pitanja prakse politike podjednako važna kao i postulati na kojima se ona zasniva. O njegovu realizmu govori i suprostavljanje prevladavajućem merkantilizmu i proglašavanje rada osnovom svega bogatstva.

Gučetić dakako temelj za takav stav nalazi u Aristotela i njegovom obrazlaganju načina stjecanja bogatstva, Tominom stigmatiziranju lihvarstva, ali isto tako i značajnom udjeļu u gospodarskom životu Đuorovnika. Svaka ljudska udruga nastala je iz dva principa: osjećaja ljubavi i gladi, pa Gučetić izuzetno velik dio »Dello Stato...« posvećuje pitanjima javnog gospodarstva, trgovine,

¹² Avertimenti civili..., I., II.,

¹³ Ibid. CXL!

¹⁴ Ibid. CXLV

pravilne raspodjele i upravljanja novcem (na više mjesta spominje i Benka Kotruljića i njegovo djelo o trgovini), pokazujući time da je poput talijanskog političkog pisca Serre prethodnik Smitha i Ricarda i njihove radne teorije vrijednosti.¹⁵

Iako Gučetić u svom kapitalnom djelu spominje i citira mnoga imena, pa i niz suvremenika (Patrizia, Bodina, Bellarmina i druge)¹⁶ jedno ime ne spominje: utemeljitelja suvremene političke znanosti Niccolu Machiavellija. Neki stariji autori (poput Tacconija) iznosili su hipoteze da Gučetić nije poznavao Machiavellija jer ovaj u to doba nije bio poznat ni u Italiji¹⁷. Mosca, naprotiv, nalazi da je Machiavelli prvi put citiran 1540. godine, dakle pedesetak godina prije objavljivanja »Dello Stato...« i da su ga od tada citirali i oni koji su ga čitali i oni koji nisu¹⁸. U knjižnici obitelji Bassegli-Gozze nema Machiavellijevih naslova, ali poznato je da se on u Dubrovniku čitao, o čemu pored ostalih svjedoči Jireček navodeći jednu pošiljku knjiga iz Venecije iz 1549. godine¹⁹.

Teško je dakle povjerovati da Gučetić nije poznavao Machiavellijevu političku misao, pogotovu zbog toga što je u njegovo doba on bio predmet sporenja, pa su ga napadali Possevin i Ribadeneira, a među braniteljima su bili Placido Schoupe, Giusto Lipsio, Scipion od Castra i drugi.

Pretpostavljajući i razumijevajući razloge zbog kojih je Gučetić izbjegavao spominjati znamenitog firentinskog tajnika (»Il principe« se 1559. našao na znamenitom »Indexu«), očigledno je da nije uspio izmaći duhu njegove filozofije - tretiranju politike kao tehnike vlasti. Iz konkretnih stavova i naputaka proistječu i raskoraci Gučetićeve političke filozofije.

Očigledna je i nedvojbeni autorova intencija svrstati se među brojne suvremene autore (Gentileta, Possevina, Boziusa, Ribadeneiru, Bodina, Bellarmina i druge) koji osloncem na skolastičku tradiciju nastoje obraniti aristotelizam i kršćansku koncepciju politike i oboriti se na reformističke ideje i neoplatonizam.

¹⁵ O ekonomsko-političkom aspektu Gučetićeve djela napisano je dosta osvrta. Jedan od najstarijih i najiscrpnijih je rad M. Vujića: *Ekonomsko-politički pogledi Dubrovčana Nikole Vida Gučetića iz druge polovine XVI veka*, Sr. Karlovci, 1900.

¹⁶ Posebno je značajan utjecaj na Gučetića izvršio talijanski politički pisac Francesco Patrizi (1413-1494). Gučetić ga rado i često citira. Njegove dvije knjige, »De institutione reipublicae« i »De regno et regis institutiones«, bile su vrlo poznate i u to doba prevedene na nekoliko europskih jezika.

¹⁷ G. Tacconi, *Economia e politica nel pensiero e nell'opera di Nicolo Vito di Gozze patrizio raguseo*. La Rivista Dalmatica, XII. fasc. II., fasc. IV, Zadar, 1931, str. 51

¹⁸ Mosca, G.: *Storie delle dottrine politiche*, Bari, 1942, p. 138

¹⁹ Jireček, K. *Beiträge zur ragusanischen Literatur-geschichte*, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXI, Berlin 1899. Cit. prema Šifler-Premec, Lj. Nikola Gučetić, Zagreb, 1977, str. 10-11. O dubrovačkim privatnim i javnim knjižnicama u Gučetićevo doba v. R. Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, Zagreb, 1977, str. 76-121.

Ostajući u koordinatama Aristotelove »Politike« Gučetić nije dokraja uspio ući u bit njegove praktične filozofije. Otuda njegov pokušaj »osuvremenjivanja« i nadmašivanja antičkog mislioca ostaje na površini političkog fenomena.

Može se reći da on ostaje u okviru prevladavajućeg oficijelnog crkvenog stajališta o pitanjima politike, ali isto tako u odrednicama tadašnjih kršćanskih političkih teorija.

To uporište odredilo je okvire ili bolje rečeno »kulise« njegove političke filozofije. Međutim sadržaj, dosege i konačnu vrijednost u povijesti političke misli i filozofije politike kod nas odredili su njegovi konkretni stavovi, posebice ekonomski pogledi, proizišli iz promišljanja povijesnih iskustava i iščitavanja antičkih, srednjovjekovnih i suvremenih političkih pisaca. A ti stavovi pokazuju da je Gučetić legitimist, pragmatičar i realističan kad raspravlja o samoj biti političkog fenomena i da ga na svoj, autentičan način tumači. Otuda su njegova djela iz područja filozofije politike ne samo zanimljiva nego i poučna za politički život te predstavljaju vrijedne temelje za daljnja istraživanja.

RASKORACI I DOSEZI GUČETIĆEVE POLITIČKE FILOZOFIJE

Sažetak

Nikola Vitov Gučetić (1549-1610), dubrovački polihistor, veliki dio svoga tiskanog opusa posvetio je pitanjima politike, uređenja država i uputama za pravilno vladanje. Djela su nastala u osloncu na Aristotela, Thomu Aquinskog i suvremene političke pisce, poglavito Francesca Patrizia. Gučetić prepričava, tumači i dopunjava Aristotelovu »Politiku«, želeći na taj način reafirmirati osnovne postavke antičkog polisa, ali i Thomine, odnosno skolastičke interpretacije grčkog mislioca, suprostavljajući se istovremeno reformizmu. Gučetićevi pokušaji usustavljenja takvih različitih motiva i namjera, završavaju nerijetko proturječnim stavovima i u eklekticismu. Vrijednost Gučetića u povijesti političke filozofije kod nas leži u njegovim ekonomskim pogledima, realizmu i pragmatizmu u razmatranju političkog fenomena.

DISSENSIONS AND ACHIEVEMENTS OF GUČETIĆ'S POLITICAL PHILOSOPHY

Summary

Nikola Vitov Gučetić (1549-1610), a polyhistor from Dubrovnik, dedicated a great deal of his published works to the problems concerning politics, state organization and instructions for proper government. His work was influenced by Aristotle, Thomas Aquinas

and contemporary political writers, mainly Francesco Patrizi of Siena. Gučetić retells, expounds and adds to Aristotle's »Politics«, thus intending to reendorse the Classical polis, as well as Thomas Aquinas' interpretations of the Greek philosopher, i. e. the scholastic ones, opposing reformism at the same time. Gučetić's efforts to systematize these dissimilar motifs and intentions often end in contradictory attitudes and eclecticism. Gučetić's significance in the national history of political philosophy is in his views concerning economy, as well as in his realism and pragmatism in the speculation of the political phenomenon.